

vidékre, Palicsra, Adorjánra, azokra a régi, azokra a mostani emberekre, akik *szerepelnek* a könyvben (akárha egy falusi amatőr színelőadáson játszanák önmagukat), összeírta őket a Tolnai egy megszűnő életformáról, világról készülő lexikonba; a sajátos szókinccs, a mondatszerkesztés szülőfalumat juttatja eszembe, és valami olyasmit érzek, amiről nem merném azt állítani, hogy esztétikai jellegű. De az ellenkezőjét sem. Mert igazából minden jó *regény* ott játszódik körülöttünk, az ismert házakban járnak-kelnek az emberek, otthon vagyunk Bovaryné normandiai világában (Péter, valóban Te lennél Mme Bovary?)

Nem vállalom az értékelést. Értékelhető-e? Bizonyára igen. De nem találok azt a mércét, amivel mérhető. Milyen mérce méltó az életműhöz? *Wilhelmhez*, az *árva-csáthoz*, a *Bayer-aszpirinhez*... Nem tudom elképzelni, milyen irányt vehet ezután ez a költői pálya, lehetséges-e tovább írni a lexikont. Összegzés helyett megfutamodom. Korszerűtlenek lennének az eszközei? Már csak önmagát ismétli? Nem fejlődik, korábbi eszközeit variálja? Miről beszélünk? Miféle eszközökről? Hiszen magunk között vagyunk! Mi csak beszélgetünk. Mondjuk újra és újra ugyanazt, meséljük sokszor mesélt történeteinket. Mióta is? Mióta tart ez? Lehullottak már a levelek? (*Széphalom Könyvműhely, 1992.*)

Ladányi István

A nem-professzionista lírikus

TÓTH ERZSÉBET: ARCOD MÖGÖTT MÁJUS

A lexikonszerű adatok ezúttal sokatmondóak. Tóth Erzsébet első verseskönyve, az *Egy végtelen vers közepe*, 1979-ben jelent meg; a második, a *Gyertyaszentelő* 1982-ben; a harmadik, az *Arcod mögött május* tizenegy évvel később, 1993-ban.

Vajon miről árulkodik a tizenegy évnyi kihagyás? Talán a megsűrűsödött politikai, közéleti események elől vonult háttérbe a költő? Ez így furcsán hangzik, mert ő az első megszólalása óta szívvel-lélekkel politizált; több szabadságot követelt önmagának és nemzetének, s a politika mindig létének centrumában volt a szerelemmel együtt, úgy, ahogy ezt a hazai költészetben oly sokszor tapasztaltuk.

Más azonban felhajtóerőnek érezni a politikát a nem kívánt hatalom nehézkedésével szemben, és más élni vele, ahogy a bankár fialtatja tőkéjét, vagy mint ahogy a katoná érvényesíti fölényét a fegyver birtokában. Tóth Erzsébet politikai töltésű költészetét a dac és a kockázat táplálta. Az igazmondás ma már kisebb kockázattal jár, mint a nyolcvanas évek első felében. Gondolom, ennél fogva egy ideje nem a szembenállás, hanem a békességkeresés vagy a félrehúzódság felel meg Tóth Erzsébet ízlésének.

A kritikus számára, aki elejétől fogva rokonszenvvel kísérte figyelemmel Tóth Erzsébet munkáját, most némi zavart érez magában. Azt szeretné, ha a költő művészi fejlődése, művének gyarapodása nem állapotna meg. De közben be kell látnia, hogy ez az időszak – legalábbis az utóbbi négy-öt év – nem Tóth Erzsébet ideje, a vers, az alkotás szempontjából. A demokrácia, mint intézményesített állapot, neki olyan, mint hal-

nak a víz, madárnak a levegő, az erdő. Nem kell küzdeni érte, nem kell beszélni róla, nem érdemes az egykori szövetségeseikkel vagy a meglepő átváltozáson keresztülüesett volt ellenfelekkel civakodni a részletkérdésekről – téli legyen-e az az erdő avagy nyári, tavaszi-e vagy őszi, bükkös-e vagy tölgyes, amikor ilyen is, olyan is.

Nem lehet letagadni, hogy aminek Tóth Erzsébet kiugróan jelentős, Illyéssel mondvá „közügy” értékű poézise köszönhető, ugyanaz a korlátja, lehetőségeinek viszonylag könnyen kimeríthető volta egyúttal. Reá nézve meghatározóbb a kor, a helyzet, amelyben él, mint akit más dolgok ihletnek versírásra. Erénye, hogy verseit egy rendkívül megnyerő, eredeti és természetes egyéniség hitelesíti. A Weöres Sándor által *kitalált* költőnő, Psyche mondja önmagáról: úgy akar írni, hogy az olvasója érezze bőrének melegét, ha kell, körmei karcolását. Tóth Erzsébet ilyen költő: verseit olvasva érezzük személyes jelenlétét, részeseivé leszünk érzelmi életének, ízlésének, örömeinek, nagy nekiszorodásainak, rokon- és ellenszenveinek, közösségi ügyszeretetének éppúgy, mint magánügyeinek és szeszélyeinek. Ezzel azonban leszűkül az a terület, amelyen hatékonyan kifejtheti költői működését: kizárja a kísérletezés szellemi kalandjait, a lírai személyiség alakváltásainak én-megsokszorozó lehetőségeit, az alászállást a múltba, képzeletbeli világokba, kultúrákba. Amerikai útjáról is jobbára a honvágyat és a hazájáért érzett aggodalmat hozta haza, az ott szerzett ismeretségeken és az ottani *punk* fiatalág vonzónak beállított gyorsfényképein kívül.

Erénye, hogy stílusa van, fölismerhető hangja. Ahogy kitűnő első kötete már a címével érezette, jellegzetes monológ-hangvétel az övé: úgy beszél, ahogy gondolkodik, ahogy érez, úgy stilizál, ahogy természetének, meleg érzelmességének és szigorú erkölcsiségének, nyílt szókimondásának és szabadságszeretetének a legjobban megfelel. Még mindig erényéről beszélek, de már fenntartással, ha kimondom: jellegzetesen nem-professzionista lírikus, ami ezúttal korántsem jelent „amatőrséget”, költői képzetlenséget. Írásmódja olyan hang és olyan stílus, melytől mindmáig nem nem tudott vagy nem akart eltérni. Mint a színész, aki csak egyetlen típust, egyetlen karaktert játszik remekül színdarabról színdarabra. Ez a jellem korántsem egysíkú – Tóth Erzsébet verseiben sok az öröm, boldog versei is vannak – alapjában véve mégis tragikának érzem, ha már a színművészetből vettem a hasonlatot.

Hangja emelkedetten elégikus, bár hétköznapias részletezéssel idézi föl sorsára kiható emlékeit, s olykor ironikus színezéket is használ. Hétköznapiassága teszi nőiesé: szívesen beszél öltözetéről, hajáról, arcáról, megjelenéséről. Tudja, hogy személyességéhez, költői alanyiségéhez ez is hozzá tartozik. Küllemének leírása nemcsak nemiséget fejez ki hatásosan (bár azt is), hanem jelentősebbé teszi mondandóját. Ennél is fontosabb, hogy van verseiben valami mélyen ismerős világfájdalmasság, amit én főként azért érzek ismerősnek, mert ráismertem a korra és a benne élő, felelősen érző emberekre, és ez a szomorúság és már-már lemondó jóra szomjazás nemcsak a magunk mögött hagyott korszakra jellemző, melynek romlasztó kavargásából ő mindig egy jó fejvel kimagaslott, hanem a mostanira is, mely annyiszor megcsúfolja ifjúkori reményeinket, s alapértékeket kompromittál.

„Lassan megyek mintha aknákat kerülgetve” – írja, s valóban rejtett aknák jelenlétét érezzük jártunkban-keltünkben. Másutt is a bajt érzékelő sérülékenység jeleit mutatja közérzete. Dióhulláskor az idegszájai ezt jelzik: „Páncélos bogarak és csigák / ropognak így az ember talpa alatt... Hallom a diókat, ahogy ropogatják a csontjaimat, érzem úszkálni / véremlben a nyálkás leveleket”. Köze van tehát a természethez is,

a látszólag történetesen belső folyamatokhoz, ember és világ rejtett érzelmi kapcsolódásaihoz.

Úgy tud írni az irodalom életéről is, hogy nem kapjuk a másoktól megszokott versengő dühöt, irányzatos fanatizmust és bosszúállást – vagy éppen számító hízelgést, törleszkedést, klikkeskedést. Pedig személyekhez beszél – verseinek többségét megnevezett pályatársaihoz írja, vagy nekik ajánlja. Csalódottságát azonban nem rejtheti el, amelyet nemzedéke iránt érez. Itt is elégikus hangja a legjellemzőbb: „valahogy könnyebb volt / mikor még Nagy László és Pilinszky éltek / egy kicsit magasabban hordtuk a fejünket... egyszerűen benne volt a levegőben hogy élnek / májusabb volt a május szebb volt a szép / hidegebb volt a hideg / nos ez most nem mondható el senkiről sem / nem segít senki hogy könnyebb legyen”. A maiaknak szóló szemrehányása szelíden is szigorú: „Még hallgatom kései, fakó verseiket, de már ha megfeszítenének / se tudnék meghatódni”. Önmagát kimenteni a nemzedékből, melyet egykor „legendás csapat”-nak vélt – már elég programnak: „...mintha nem az lennék, akinek akarták hogy legyenek: kékszemű hajsbaba / a fénylő fegyverek mellett, rongyból és porcelánból”.

Illúziótlanul méri föl a kilátástalanságot, az újból értékvesztésre álló életet: „Ez most más idő, valami oblomov-idő, egyszerre / gyerek-idő és vén-idő, játék-idő, minek fölkelni-idő, / AZ UTAK, A TÁRSAK, A KIRÁNDULÓIDŐK VÉGE, Ó, IDŐ”. Verset persze ritkán ír egy költő jókedvében – de amerikai útját földéző versében a rosszkedv és a Byron óta „világfájdalomnak” nevezett lelki kallódás a mélypont közelségére utal: „elindultunk volna egy kicsit nyugodtabban mint ahogy / itthon szoktunk a lehetőségek szelíd heroin-poklából / mint akinek az élete még el sem kezdődött / és akinek már végetért / de meghalni nem akar még”.

Van azért más felnagyított költői pillanata is, mely ezt ellensúlyozza: „legyen erőm a tündérek fejtartását gyakorolni”. És van, amikor ténylegesen gyakorolja is ezt a fejtartást: „csillagokhoz támasztott arccal mondom: / már te sem lehetsz elég, csillagom / ha látnál így estefelé / mikor gyávaságod perzselő mezőin elindulok.”

Férfiakat megszegeyenítő bátorsága, emberi tartása és tehetsége további gyakorlóteret követel a költészet folytatásához.

Alföldy Jenő

Jónás Csaba: Felderítés

A verseskönyv címének szótári jelentése az a tevékenység, amelynek során valakit vagy valamit felderítenek: derűssé, vidámmá tesznek. Ám jelent a szó mást is: a katonai szempontból különféle körülményekről való tájékozódás megszerzését. A könyvecske néhány lapjának olvastán kiderül, ez a *felderítés* nem katonai műszó, de nem is vidámmá tétel. Hamar megsejthető, miféle felderítésről van szó; olyan műveletről, amely az életről folytat tájékozódó megfigyelést. Maga a megfigyelés ugyanakkor hozza a másik értelmű *felderítést*, hiszen eredményeképpen – amint a cikluscímek mutatják: *Korai öröm*, *Késő bánat*, *Ki nevet a végén* – valamiféle derű mégiscsak megnyilvánul. Lassan tisztulóban van mindaz, akár a borús ég, amit a szerző az életben megfigyelt, amit az életben látott.